

NÁZEV ŠKOLY:	GYMNÁZIUM JOSEFA JUNGMANNA LITOMĚŘICE, Svojsíkova1, příspěvková organizace
ČÍSLO PROJEKTU:	CZ.1.07/1.5.00/34.1082
NÁZEV MATERIÁLU:	VY_32_INOVACE_3B_13_Ontogeneze psychiky - dětství
TÉMA SADY:	Seminář z psychologie
ROČNÍK:	3. ročník
DATUM VZNIKU:	Leden 2013
AUTOŘI:	Luboš Nergl, Andrea Skokanová

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Ontogeneze psychiky – dětství

Anotace:

Tento výukový materiál je určen studentům dvouletého volitelného předmětu psychologie. Text je rozdělen do jednotlivých kapitol tak, aby pokryl široké spektrum psychologické problematiky a poskytl zájemcům o tento obor základy, na které mohou navázat dalším studiem psychologie, popř. mohou takto získané poznatky využít pro soukromé účely, k sebepoznání, k rozvoji osobnosti i autoevaluaci.

Materiál obsahuje texty z učebnic určených pro výuku na vysokých školách, ale i texty určené pro zájemce z řad laiků či těch, kteří si chtějí rozšířit své znalosti získané v předmětu základy společenských věd. Tento materiál doplňuje soustavný výklad dané problematiky, navazuje na vědomosti, které studenti již získali a dále jejich znalosti prohlubuje. Materiál by měl pomoci studentům orientovat se v dané problematice, ale také je získat pro to, aby knihy zde citované také sami používali.

Text by měli studenti využívat k diskusi a k dalším vzájemným debatám. Systém návodných otázek a úkolů přispívá k hlubší práci s předloženým materiálem. Díky této „čítance“ se učí studenti pracovat s jiným textem, než který znají z učebnic, rozvíjet svou čtenářskou gramotnost a rychlou orientaci v textu.

Žáci si mohou texty vytisknout, stáhnout do mobilu či tabletu, různě si je doplňovat poznámkami, psát si do nich vlastní úkoly a dopisovat odpovědi. Během vyučovací hodiny je možné texty promítnout dataprojektorem na plátno či na interaktivní tabuli.

Časová náročnost: 2 vyučovací hodiny týdně

Děti jsou sexuálně nezralí lidé. Z důvodu své gonadální nezralosti se nemohou biologicky reprodukovat. Rovněž sekundární sexuální znaky nejsou zcela vytvořeny, a tudíž nevykazují jednoznačné rozdíly pohlavní dvojtvárnosti muže a ženy. Tomu odpovídají i psychické znaky dětského věku. Období sexuálního dospívání (pubescence, puberta), kdy dochází k prudkým tělesným i psychickým změnám, již nepovažuje ontogenetická psychologie za dětský věk. Tím se pojetí dítěte ve vývojové psychologii odlišuje od právního vymezení dítěte (Úmluva o právech dítěte, New-York, 20. listopadu 1989, ratifikovaná FS ČSFR a prezidentem ČSFR a platná od 2. září 1990).

Vývojová psychologie je akademickým oborem (vedle psychologie obecné, sociální, osobnosti atd.), který se zabývá psychickými proměnami člověka během jeho života. Nazývá se též ontogenetickou či biodromální. Nejvýznamnějšími badateli byli např. Sigmund Freud, Jean Piaget, Erik Erikson, u nás Václav Příhoda, Zdeněk Matějček, Josef Langmeier; k aktuálním autorům patří např. Marie Vágnerová, Lenka Šulová, Petr Macek, Václav Mertin.

O průběhu psychického života každého člověka rozhoduje mnoho faktorů. Prvním ze sociálních je vytvoření vazby. Teorie vazby proslavila anglického psychiatra Johna Bowlbyho po celém světě.

John Bowlby: Vazba

(Autor byl anglický psychiatr. Byl ovlivněn Freudem a Lorenzem)

Jakmile zamítneme teorii sekundárního pudu a nitky k nové teorii budeme hledat v díle Lorenze a jeho následovníků, vzniká otázka, zda se způsob vzniku vazebného chování u člověka dá přirovnat k imprintingu.

Ve svých raných výrocích o imprintingu Lorenz (1935) paušálně odmítl, že by se cokoli podobného objevovalo u savců. Během času se však názor na tuto věc změnil. Na jedné straně se koncept imprintingu rozšířil (viz kapitolu 10). Na straně druhé, experimentální práce se subhumánními savci ukázaly, že alespoň u několika druhů je podobnost s vývojem nidifugních ptáků dostatečná na to, aby bylo možné provést užitečná srovnání. Pokud tedy nepřijmeme žádné zjednodušující předpoklady toho typu, před jakými varuje Hinde (1961, 1963), bude užitečné zvážit, zda se u člověka nevyskytuje něco, co by připomínalo imprinting. A tomu předchází otázka, zda se něco podobného nevyskytuje u subhumánních savců.

Subhumánní savci

V předchozích oddílech toho bylo řečeno již dostatečně na to, aby se ukázalo, že způsob vzniku vazebného chování u řady druhů savců je dosti podobný jako u nidifugních ptáků. Takže zaprvé, mnohé reakce, které jsou přiměřeně zaměřeny k matce, mohou být vyvolány širokou škálou objektů. Obvykle se tato škála účinných objektů postupně zužuje a zdá se, že se to děje v důsledku učení expozicí a v důsledku percepčního posilování, jako např. kontaktem, pohybem a zvukem matčina volání. Jakmile jsou osvojeny individuální charakteristiky vazebné postavy, jsou reakce zaměřovány především nebo výlučně k ní. Navíc, jakmile je proveden výběr postavy, bývá tato preference stabilní; a přesun vazebného chování ze známé postavy k postavě nové a neznámé se stává obtížným. Hlavním důvodem je to, že u savců, stejně jako u ptáků, bude reakce na jakoukoli neznámou postavu se vzrůstajícím věkem zvířete stále více reakcí strachu a vyhýbání.

Úloha strachu při omezování možnosti vzniku vazby s narůstajícím věkem zvířete je dobře vidět na Scottových pokusech se štěňaty, o nichž jsem se již zmiňoval (Scott, 1963). Pokud při prvním setkání s člověkem nebylo štěně starší než pět týdnů, přibližovalo se k člověku okamžitě. Naproti tomu štěňata, která se poprvé setkala s člověkem v sedmi týdnech, se mu první dva dny experimentu vyhýbala a přibližovala se k němu teprve v následujících dnech. Další štěňata, jejichž první setkání se uskutečnilo v devíti týdnech, se člověku vyhýbala po první tři dny. Ještě další, s prvním setkáním ve věku čtrnácti týdnů, se člověku vyhýbala po všechny dny experimentálního týdne. Teprve po trpělivé a déletrvajícím péči, píše Scott (1963), překonala štěňata z poslední skupiny svůj strach; přesto byla i později v životě v přítomnosti lidí plachá.

Imprinting u člověka

Z následujících kapitol bude zřejmé, že nakolik to dokážeme v současnosti posoudit, je vývoj vazebného chování u dětí, přestože je mnohem pomalejší, stejného typu jako vývoj u subhumánních savců. Mnoho důkazů tento závěr podporuje a žádné mu neodporují.

Současné vědomosti o vývoji vazebného chování u lidí mohou být stručně shrnuty do stejných osmi hesel, která jsem použil v kapitole 10 k popisu současných vědomostí o imprintingu u ptáků.

1. U lidí jsou sociální reakce všeho druhu nejprve vyvolávány širokou škálou podnětů a později škálou mnohem užší, omezenou po několika měsících na podněty od jednoho nebo od několika konkrétních jednotlivců.

2. Existují důkazy o výrazné preferenci sociálně reagovat na určité typy podnětů více než na jiné.
3. Čím má dítě větší zkušenost sociální interakce s nějakým člověkem, tím silnější se stává jeho citová vazba k němu.
4. Skutečnost, že schopnost rozlišovat různé tváře se běžně objeví po období upřeného dívání a soustředěného naslouchání, nasvědčuje, že zde může hrát roli učení expozicí.
5. U většiny dětí se vazebné chování k preferované postavě vyvíjí během prvního roku života. Jeví se jako pravděpodobné, že v tomto roce existuje citlivé období, kdy se vazebné chování vyvíjí nejsnáze.
6. Je nepravděpodobné, že by citlivé období začínalo dříve než asi v šesti týdnech věku, a možná ještě o několik týdnů později.
7. Asi po šesti měsících a výrazně po osmi nebo devíti měsících je pravděpodobnější, že děti budou reagovat na cizí postavy strachem, a rovněž je pravděpodobnější, že budou reagovat velmi silným strachem, než když byly mladší. Jelikož jsou tyto reakce stále častější a stále silnější, vznik citové vazby k nové postavě je ke konci prvního roku a dále stále obtížnější.
8. Jakmile se dítě silně citově připoutá ke konkrétní postavě, dává jí přednost před všemi ostatními a tato preference má tendenci přetrvávat navzdory odloučení.

Důkazy na podporu všech těchto tvrzení jsou předloženy v pozdějších kapitolách. Můžeme tudíž vyslovit závěr, že nakolik je v současnosti známo, způsob vzniku vazebného chování u dítěte a vznik jeho zaměřenosti na rozlišovanou postavu je podobný vývoji u jiných savců, i u ptáků, a sice dostatečně podobný na to, aby se dal legitimně zahrnout pod hlavičku imprintingu – pokud se tento pojem používá v jeho současném širokém významu. Neudělat to by vskutku znamenalo vytvořit zcela neopodstatněnou proluku mezi člověkem a ostatními živočišnými druhy.

Jednu z nejvlivnějších teorií biodromálního vývoje člověka vytvořil Erik Erikson, americký psycholog narozený v Německu. V sedmé kapitole knihy **Dětství a společnost** pojednává o osmi stadiích lidského života. V každé této etapě řeší člověk vývojový úkol, který před ním stojí v podobě krize či výzvy, s níž je třeba se vyrovnat. První čtyři stadia odpovídají věku dítěte.

Erik Homburger Erikson: Dětství a společnost

(Autor byl profesorem na Kalifornské univerzitě v Berkeley a na Harvardu. Ještě v Evropě byl ovlivněn Freudem a Annou Freudovou)

Gramotné národy se specializovanějšími profesemi musí dítě připravit tak, že je vycvičí v dovednostech, jež jim nejprve poskytnou bázi gramotnosti, co nejširší možné základní vzdělání pro zvládnutí co nejvyššího počtu možných profesí. Čím spleťitější je systém specializace, tím neurčitější jsou případné cíle iniciativy, a čím komplikovanější je sociální realita, tím nejasnější je úloha otce a matky v ní. Škola se zdá být kulturou sama o sobě, s vlastními cíli a hranicemi, se svými úspěchy a zklamáními.

V tomto stadiu číhá na dítě nebezpečí v pocitu nedostatečnosti a méněcennosti. Pokud zmalomyslní nad svými nástroji a dovednostmi či nad svým statusem mezi partnery v užívání nástrojů, může je to odradit od identifikace s nimi a s určitou částí světa nástrojů. Ztráta naděje na takové „sdružování při činnosti“ může dítě stáhnout zpět do izolovanější, méně nástroji ovlivňované rodinné rivality oidipovského období. Dítě si nedokáže poradit se svým vybavením ve světě nástrojů a v anatomii a pokládá sebe sama za tvora odsouzeného k průměrnosti či nedostatečnosti. V tomto okamžiku roste význam širší společnosti díky metodám, jimiž vede dítě k pochopení smysluplných rolí v její technice a ekonomice. Vývoj nejednoho dítěte se zarazil poté, co se rodině nepodařilo připravit je na školní život, nebo poté, co školní život nesplnit přísliby předchozích stadií.

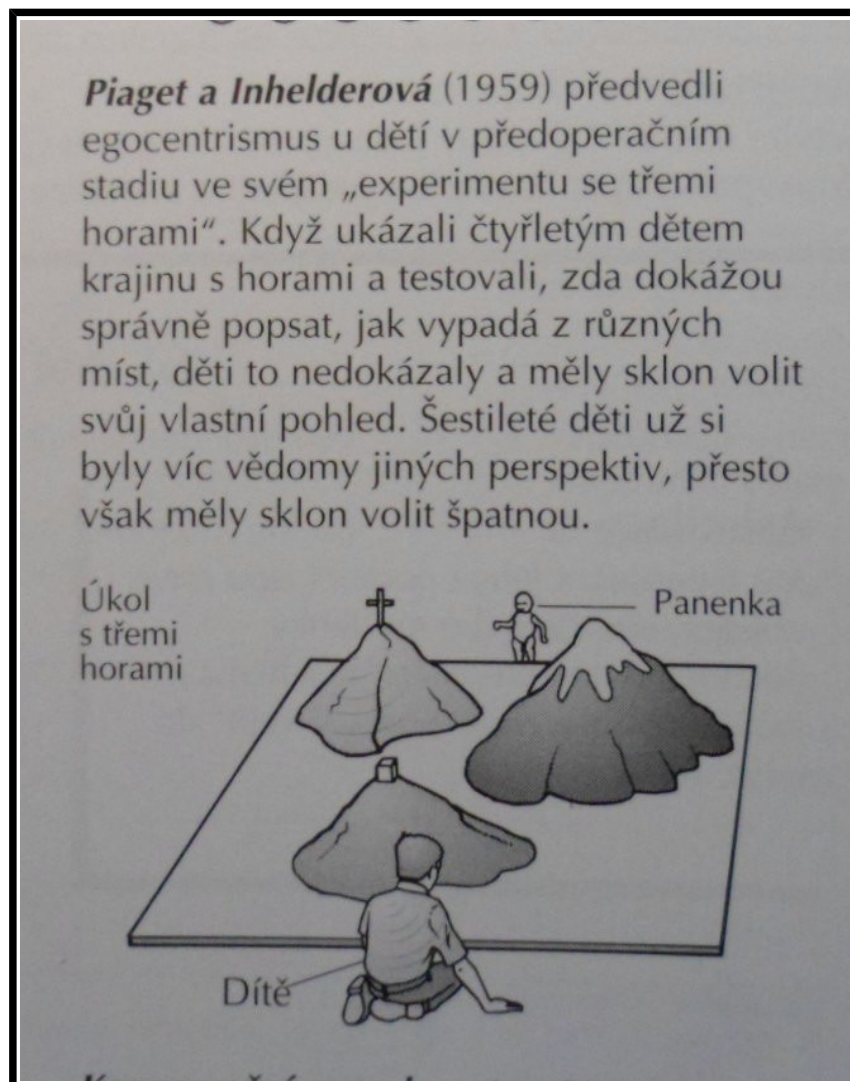
Švýcarský psycholog Jean Piaget zasvětil svůj život výzkumu kognitivního vývoje dětí. Rozlišoval 1. Senzomotorické stadium (0 až 2 roky); 2. Předoperační stadium (2 až 7 let); 3. Stadium konkrétních operací (7 až 11 let); 4. Stadium formálních operací (od 11 let).

Grahame Hill: Moderní psychologie

- Piaget opomenul mnoho důležitých **kognitivních** faktorů, které mohly objasnit individuální rozdíly nalézané ve vývoji dětí, jako je kapacita paměti, motivace, impulzivita, zkušenost apod.

- Podle názoru mnoha výzkumníků (Brunera, Lighta apod.) podcenil Piaget výrazně sociální vliv na vývoj. Tím, že se soustředil na individuální zrání a sebekonstrukci duševního života, opomenul:

- a) úlohu společnosti při usnadňování a podporování většího porozumění,
- b) chápání sociálních situací dítětem (zejména v Piagetových experimentálních situacích),
- c) rozdílnou schopnost dětí různého věku chápat a užívat jazyk.

OTÁZKY A ÚKOLY

1. Popiš a vysvětli symptomy a příčiny attachmentu: bezpečného; úzkostně vzdorujícího; úzkostně vyhýbavého a dezorientovaného (jak je interpretuje Vladimír Vavrda v knize *Otázky soudobé psychoanalýzy*).
2. Vysvětli Piagetův experiment s třemi horami.
3. Co je v dětském věku tzv. magické období?
4. Vysvětlete druhý odstavec textu od Eriksona.
5. Jak se staví Erikson k instituci školy? Pozitivně či negativně? Proč? Znáte někoho s opačným postojem?

Zdroje:

BOWLBY, J. *Vazba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-670-4, str. 193 - 194

ERIKSON, E. H. *Dětství a společnost*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002, ISBN 80-7203-380-8, str. 236

HILL, G. *Moderní psychologie*. 1, vyd. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-641-1, str. 166

Zdroj obrázku:

HILL, G. *Moderní psychologie*. 1, vyd. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-641-1, str. 164